

ЭБЭРДЭЛИЙБИТ !

Күндү улуустаагы социальный сулууста бары үлзүнтгэрин, саастарын ситэ илик
оболору реабилитациялыыр кини уонна улуустаагы социальный харатта
управлениетын бары үлзүнтгэрин, бэлэрэниэрбигин профессиональной
быраальныыкыгыннан итивтик-истинтик эбүрдэлибин!

Бүс аймн 8 күн – Социальный үлөбитэр идэлээх бырааһынньыктара. Биниги чөлүөкүгэ суук үлөбит хайысхата күөт. Нэһилээһиэ социальный көмүскэлтээх дьуэ жүргүлүтэ ыарахан илгилээх окулору реабилитациялыыр үлэлэри тэрийии.

малдгыртаах социальнай көмөлөрү нөһүлүсүннөбүс тэрдий сүрүн сорукарбыт буолаллар.

Убаастабыллах коллегаларбар чинг доруубуйаны, тирэхтөх, эрэллэх, күүстэх санааны, убаараабат эрчими, тус олоххутар, дьэ кэргэнтэргингэр бигэ туруу, илгэх-ойлгэх ологу багарабын!

Эхүрдэни кыгта СӨ Үлөбэ уонна
социальнай сайдыыг министэриститүтүн Чурапчытаабы
территориальнай уорганын салайааччы
Л.В. ТОСУКАЕВА.

ОБОНУ ИИТИИ

УЛУУС УҢУЙААННАРЫН СЕМИНАР-МУННЬАБАР

Блам айдын 30 күнүгэр Ойуулуун
төһөөгүгэр улус уһуулааннарын уонна
методистарын семинар-муһаада буолан
ааста.

Нэгилж бэлчээг Л.В.Ефремова, уулайн элбэгжсэйд Т.В.Старостина, музей дархчид Э.Е.Осорова зэвсэгт нэгилж, өмчлөх мунхаг калтылаахтар, нэгилж музейнүр көрсүтүлэр, салгыг сөөгтэ сүлдэн нэгилж историян сийлэн бэлчээтэр, нэгилж олохсохторо үйлдүүлж үлүс хайрсаах үлүн тэрийн-бэлчээг бэлчээтэр. Салгыг Одуулууншааг агротехникумга, олохсог, уулайга сыртылар. Дяаг калтылаахтар илэ кэннэтэн агротехникум акабай салгыг үлүс бэлчээг А.Т.Ноговицкыг калга көрсө, мунхаг бастаг семинарсай чагын тэрийнүлэр, Одуулуун бэлчээг Л.В.Ефремова нэгилжтэн бэрэ бэр хайрсаах «Утум сийлж» бэрэйлээг кинрибтэрэн билгилнээрлэр. Нэгилж өмчлөх уулайг саастах өдсөртөн саагаан, ага саастах олохсохторугар тийг кэлэн бу бэрэйлээг нс хохосон сийлэн билгилнээрлэр. Одоо аграхайрсаа үлүсгэ специализи Гаврил Дмитриевич Федосов олохсог илэ хайрсаагус өрүтлээ үлүн тэрийн кэлсээ.

Салгыы улустазы үрөх управлениетын уонсай үөрэхтээһини хаачылар ордол кылабынай специалиһа Маргарита Прокопьевна Оконешникова улус уһуйаһа ырыар ФГОС ирдэбиллэрин хайдах киллэрэни киллэрэни туһунан ситиһилии информацияны өтөрдү: “ФГОС бастакы ирдэбили – усулуубуйа. 2015 сылга улуска 3 сыта уһуйаһа дьыалэро үлэро киирэн база тубуст.” – дьон эттэ. Ол эрэри 24 уһуйаһтан аһаарын кэриһэ уһуйаһта хаһытаһынай өрөмүөн эрэйиллэр. Кадрьнан хаачылыһыны Маргарита Прокопьевна сааһынан, ыстааһынан, үөрөһүбүн, категорияһынан араарып ырытта. Онуока 20 сытан үлөһө ыстааһтах илэһэни

дасалга элбэх эбий. Дyon миннх үлгэрэн баран хаалбацаа бэринийлэхтик үлгэрийлгэрэн көрдөрөр. Үрдүк үүрэгтэх үлгэрийг 68%-на тэнгэснийг. Мань тэнгэ юунына юм өргө ухуйааннарга эр дyon калгэ үлгэрийг буулан эргэлтөр бийрөөр. Ол курдук улуусаа барьга 12 педагог эр дyon үлгэрийг. Кинигэр статусарын үлгэртэр, уолугтарын таруулаар, бийлх улууса өрөсүүлүүлэгтэр эр дyon-педагогтар форумарын үүрэг уурагчнэгтэ тэрийн мэллгэ. Маргарита Прокопьевна салгыг бийлгэнигсэрийн, икхэс ирдэбил – үүрэгтэр программаттар. Манна бэрэ сөгтөөх уонна көнүлгөөх программалары талан үлгэрийг олоороллорун эгтэ. Түөрт ухуйаан (Мугуадыаагы “Чуораанчык”, Чураччылаагы “Чуораанчык”, «Ульбас», «Кыпалы») итэччнлэрин талыг программаларын аалтараларыг юун куурчтарга мылган үүрэгтэрийгтэр хайбана. Үхү ирдэбил – оро программаны тей бийлгэаабылтар ирдэбил. Хас бийрүн дасалга оро бары өтүүрөг саабылларга мониторинг ороһуллубут. М.П. Оюуншанова ухуйаан оролоро окусалга дасан салгыг хайбэх үүрэгтэрийг бийрүн окусалган бэрлэа.

Салгыы «Ферега» уһууаан сәбиллэссэй Н.Е.Ефремова быһыан баһылык дьайылыһын уһууаан үлөтэ уларытыллан «Центр коррекци рече» тэриилибитин, онно2 логопедическай бөлөсү аһан үлэһипитэрин юксөтөт. «Чуораанчыо» уһууаан сәбиллэссэй А.А.Зихарова уһууаан инновационнай үлэтин сырдатта. Хатыһыһаы «Нургуһун» уһууаан сәбиллэссэй Т.Н. Ефремова сана уһууаан дьүтө үлөтэ күүрөк, сана үлөһүг кэлбитин, нөһүөккө 62 күһн эбиллбитин, онон сана охкоо күүрүг уһууаан нөһүөк социальнай-экономическай сайдыһыһтар улахан оруһуаһын баһытөтө.

Музных нэжэс чааһыгар улуустаагы үөрэх управленистын начальнига Т.В. Пашкова уһуйаан үлэтигэр ханнык хайыскага

болгомо уурдсха себун ыйда. Бастаган туран, Тамара Васильевна бийыл ниймэлээрхэи ынгыг сохиокультурнай анналыһыгар олобурэн: "Нуормаламьт үбүрхэиэн иэрибисхэн, ниймэлк оюотун чогтуу билэн, сабыллан олорор булгуссаахыт, инники биэс сыла төрөөлүн ахсаана биэр кэрэиэкэ туруоха, түһүү сүхх буолуо. Итиннэ гэнэ оёоо мыа саһыгын профориентацийн үлэни сабылсааха, туохаа дьогурдунуун сабылтын саһынаа-рыаха", — дии эгэ.

Т.В. Павлова салгып билиминербиткен, бийыт уерак управлениетын кобуторининен, И.М. Павлов атынан Чурагчы 2-с Нездэк оокуслата уонна «Кыталык» улууван «I Проф-конструктор «Мой выбор» дьон тиэмэсэ өрөспүүбүлүтэтэби экспериментальныи тоолуула бустары уонна Уерак миниситори стибитин Траваньылары сипсиптэр. ФГОС биэс хайыскалар ологураа, улууваннар үтө ыытылыбытын бэлиэтэтэ. Инноваци – сайдыы көрүнүтэ. Хас биридиги улууван тугу эрө сананы үлэс-күлэрэргэ дуулуускаларын эттэ. Оокуулары кытта сибээһи тутар улууваннары аатталаан турар хас биридигерин үлэтин ырытта. Бу хайыскага ситэ үлэстөөккө олоор улууваннарга ыйылыары биэртэ. Төрөттүгү кытта үтө аастыт сылта Консультативнай-методическай киниктор нөнүө ыытылыбытын эттэ: “Уерак управлениетын бирисээһини хас биридиги дьесада тэрилтин-битэ. Олууну ыйыта “Единый день консультаций” онорбулут: Чурунчы салгыналлгэр уонна көһилектэргэн 140 төрөттүгү ооолорун кытта кэпэн консультатив-ылан махталларын тириэрттэрэ. Улууваннарда программаларыгар сөгүбүтөр лабораториялар баар буолуускалар. Онук лаборатория 4 улуус кинин улууванарыгар эрө баар. Кадрь сайына-рылыга кандидатскай диссертациныи көмүскүтөөккө. Улууваннарда үтө бөөдө ыытыллар. Маны түмөн нэччэй таһым

таһаарыгсод. Педагогы сайыннарар
бырайлактары оноруссод. Инбалит
офсоторо болумтону ууруссод. Сайынты
кэмгэ оро онорор куттал суоһаабатыр
болумтону ууруссод.”- диир эгиз. Түмүкэ
тороптук сакайып учуоттаан, Чурапчы сэлэ-
шөлүннэр графиялтан сайынны эрчичи
үмүккэнгэ толуга үтөлүгүн көрсөтө.

Улуус баһалыга А.Т.Нововичын уһууһаннар общественный үлүс аһыһынайдык кытаптары бэлэттэтэ. Быйыл барыта 14 уһууһан коллективтарын кытап көрсүбүт: "Хайдах луох үлэһиргитин мөстөтүгэр тийон билсэн, быйдарыһылары ыһыһыһа",-дион эгэ. Уһууһан сөбүдүһүдүрүн ыһыһыһылар хосһыһа.

«Дуулуур» П.В.Андросов бичигчид	ХЭТ тэрийтэ	салхиймалчта былаан нарын

Улуустандын финансовой управление сайынчыла Т.Е. Брыгасна муниципальный соруудах туслуутугар, оптимизация бухгалтерствыгар токтоого.

Күнүөсө аңарылар семизер кыттыгы-
астара Ойулуун орто окусунгылар алын
сүлүк мынаас учууталарын уруктарылар
сырттылар. Салты «Күнүсө» уйууштан
иптүсүрер орусору кытта дьарыктарын
көрдүлөр.

"Култан" уулийн сэбидессэй Танина Василсэна Старосина уртин-хамгийнхыг юмсант. Риториканы сайыннарылтан сажаалан, СӨ ФГОС тилхтай шонидальтар, сана үгэ карунтерин олохо тилхорингэ федеральный стажировкай шонидалад тийш үүмүүтэр. Ор сылхакх усугутарын түмэн, хас даганы методическэн пособие онорон тайшарытлар. Олонхону олохо үзэрингэ эрэлүүбүлүктээди ресурснай клин буслан үгэшилээр.

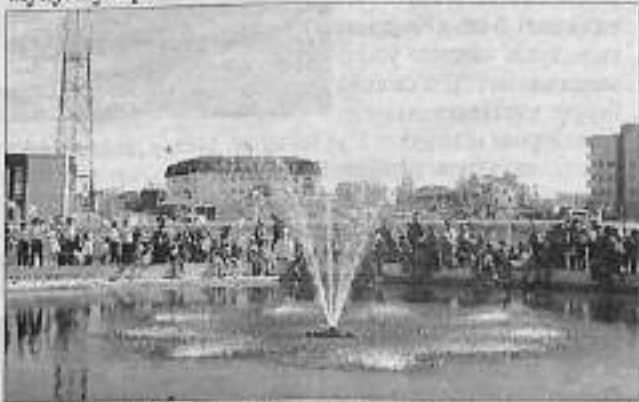
Диа, ити курдук улуу мууланнарын салыааччылары бэйр тыһынын мунууһтан салаларын үлүстөн, иһинкигэ бөлбөн ыһыан тарҕасталар.

Анна ЗАХАРОВА

Аан дайдуутаабы Оѳо көүмүскэлин күнүгэр

ОҢО -- ДЫИЭ КЭРГЭН ДЬОЛО

Хас бишрэн тэрөншүт сүрэйн чонгуа, оюун султана — оёто Чүрэнчэ гэнэлгээр бэс мыйн 1 күүтэр кыраааншар уонна тэрөншүтэр Оёо компүссэн күүтэр аамаанг бэрэһэньһинькэ алууншар.

Онугса "Айыулаан" сынгалант киинин үдүрүттөрө суутан-көтөн, хас биригэн оҕо-умнуллубат көрүтүлгөнү.

64103733

Бу күн нөһилюкүгү улууларын, выпускниктарын билин-көрүү кезг аартыгар агаары дөп түгүлүлөх түгэнэ бустуа. Чугалгы нөһилюкүгү баһылыгын социальный бөлү-рүстөргө солбуйаачы П.Е. Гуляев илгиг эрдиктин тиргэ. Итини сөргэ Чугалгы нөһилюкүгү тэрилтэлерин көмөлөрүтүн тэрлибинг "Мулат-Лид" дьон мүдүлүлүмгү гөтөрдөрүн онотуктарын арыллы бустуа уонна фонган үлөтүн сезона саадааһына.

МАНТАН салты
Ленин аягынан кири
болуосаага кыра
уонна орто саастаах
оҕолорго "Алаас
сибээһигэр" Чурапчы
улуусун айар
Талааннаах оҕолорун
сүүмэрдир күрээ
һыйыһыа (вокаль
най, инструменталь
ансамблынан

Семён ЖЕНДРИНСКИЙ

1970 сүүлэххэ САССР «Урсхай»
 общество бигрүүлгэн уоина
 хамгааданан бастьар ийн дубооха
 курагэнигэ Ыльв-Куалгэ булбула.

Онно Чуралгыттан Роман Егорович Захаров (рейсом) бөрөстөйниталезек, Иван Пивинин калитаннах, Е.М. Монастырев, М.И. Никитин, В.В. Баранов, Д.К. Кадонин, Е.А. Абрамова, Т.П. Тарбукина састааптах куусток хаммадцан тийээн, эрэлэстик бастабылтыт. Ытык-Куелгэ биһигини ОДЯХ хонтуруалыгар түлөрбөтүтэр. Кырдааһыт, Ареман этипинин, бөрөстөйниталезек калитан начальник кабинетыгар олохтонубут. Ошонноорбут бөрөстөйниталезек да, сулууя да түбүктөк эбөөһинэстэрин чинэстэстик толорон, хаммадцыт чемпионнуурлар чин тирэ буолбута. Курастэһин быһаһын туһары лидердэн, Роман Егорович куруук уерэ-кото, сэр гасик тутан сыйдыбыта. Ол бэйэтэ курастэһин бүтүүт, тоҕо эрэ, уостан куну куру бөлгө.

Бүтээх тууммуугар эрдэ сылгыныг
эрэри, оёоннорум уугийн биебхөх, рас-
кешушканыг табигшлыгасныг, уна-
ханас өгүтүсэни сылгыгтан бараа, арылгый
туран таһында тахсан киирбигиэрэр "Хайа,
кырдыаас, дьарыг кэпте дуу, тугуй?" -
дөбөиттэр, иккиттэр курдук аһорбохтоон
баран: "Уйбаа, эһиги эйбөлөө үйбө
үөсөбөт; дьоллоок дьолтут! Бу
күрөккэһиниэ республиканыг үтүс оройу-
оннарыттан, Орто Халыма, Мусома курдук
кый ыраах дөйбүлүртан мустаа, аһас биир
дыа эргэн курдук эйбэргэн соннуу-
корулуу сылгыларынныг көрө-көрө,
кырдыаас кийи, мин, үтүс быраһаһынныа
сылгыныг курдук саныным ээ! Бу юмнэ
халлооткоо, мин калыондор Дьылга-Хаан
каһарданыах төгөнү түстэбиг эби! Иһин,
Уйбаа, бигиэс сонноммуг аһа билибэт
аһаркаһыртан биридэстэр, биир кийи
нэхэ сүгүрүйүү аһырынн юма эгэ.
Бөрт быдыһыны, орук саныны, хоһу-сиги
күүрүстэн дьаһаһыгтар, саһабыг сырык
санылаах, орон өйбөх дьомноро репрес-
сия сирдигэлэрэ бусбууттара", дигэн баран
оёоннорум раскешушканыгтан түһүлүтөн,
мин дьокэ эргилтөн, аһаһаһуу оһостон
оһорунн кэбиктээ. "Уйбаа, эи халымаа
таһаарыһыр дуобог туһунан ыстаһыйаларын
аһа-аһа, иһинтэн араарбаһына, сүрүһөх
ыһаһаһаһыны дигэн сылгыныһрым. Оһон
манна иһэ көрөн-билэһи, саһа сүрүһаһаһы-
ларын, поһтарын айһымныһарын эһбон
биердигитэн уонна саһмай кылааһыһаһа,
оһору барыс юһсигир дьогуртуһан
аһыһыым. Оһ иһин, нээһөйк бусбууна,
бүөмөгөн саһыым тухары саһаһа баһыта

булбут репрессия кэмнэри биэр түгэни
күсүлүп бачарым.

Минь санга туран эрэр кайи, очкочорго, оройсунааңды «Социализмизм» суола халыһаа үлэтирим. Редакция сорудахтарынан матырыйал хомуйса бөлүөгөс арвас тэриитэригэр, ардыгар, ырааи нөһсөөктөр даулааларыгар тийгэтирим. Редакторбыт Михаил Федосеевич суруйар илбэҥ сана кустуһан эрэр сава фольклорун, олоһоһугу, ырыттан-тойугун ис дууһаһагар дириэтиик интэриммэт кайи этэ. Редакциятын үлэһитэриң, партия ыһаргы политикатын олосхо кэһтириңэ, биһр сылта түмөр ураты докоруһаҥа. Онон, биһиги кыра кэллехкиһиһ күнөөһү үлэ түбүгүнөн көмөһүө сырыттахыһыңа, биһр күн "Михаил Довордууран норуот өстөөгө буһара арыһаң, бөлүүн түүн дыһыһаңа тутуһаң, кэрэһаа угаарыһыһың үһү", дииң соһумар сурах бөлүөгэни тигиһр сүүрэн ууһуһуга. Редакцияҥа тыһаһыһаах, күтү-сүрү бигтыһыр ыһр күнөртүрүттүрүр. Аһыһах хонутунан НКВД үлэһитэрэ нарыһыһай ыһпаһ, аһы миниги ыһырпардыһар. Очкочорго, көһөнүм көһөм сүрдөк эһиһ! Байам ыраастар чыһы эрлөөк буолаң, хаһа, редакторың тоһо хаһа ыһыһыһыһан чуоһайһан бигиһэм этэ дииһэ эрэл санааһах уһуһуһуһ тийгэтирим.

Бөлүмөкчү улаңгылар турар дим кырагас жолулар ышардылар. Кийи кута сүрө токтобот ышпалылар ышардыгыларон озорор үс кийи белаастарын чакны билиммиг булан, оюн-машык кубулдушпашок: "Михаил Додордууран редакторшын озорон ышпалы курадалылар үлгүн тулунан редакция ааптыга ышпалыга суруй",- дон мекдүүлүрбө тусинашлык мекдүүлүр селүтүлүр. Того д салышарбын, сизе сук сөнбөтөт тылбын кийииз сапшылан: "Додордууран Михаил Федосеевич салышпалын үлгүн каммер, кийи курадалылар үлгүн ышпалы курадалы",- дон, ышпалы суруйорна кыкырачы алаастан кибистим. Ойок "дымеккээрим" дөбүн ушпалы кыркыкый түспүтөтө. Чутастар озорот куура халпы кубайы кийи айон туран, үрүбөр умк норууен: "Ой апа, эи норуот "жарып харага" дон кийи тутта ааптыр кибистим текс НКВД-ларбытын сымыйан бөлүрүлүшүр, динр булгапалык!! Ой боротоксуга килордөкитири или бапшын дуо?"- дон түтөкөккис ышпалы дьлалшыккис ийишкитиз. Мил олуштар белааста түспүтүм. Онгон саралымкиса жоо үлүлүбүн хамсаптыг ышпалы-түүрү

дэлийнхэнх кургуй, савны босгойнхэнх,
соруун тохуулт кырыкхэнх, бүтэр урта
бүтэрбүтэр дэлийнхэнх дэлийнхэнх!

Уйбаан, ити доштуруос бары
кыбгаларын хат тилинэрин кэпсиргэ,
мин дорубууям кыайа суога. Бэлгэ, мэн
икэс күннэргэр, илнэтэһингэ тийискэс
булуулара, тулуурбуттан тахсан,
балыырдаах ыктаһыйаны суруйарга
куһалыбитим. Ол түүнү бэлэ кинитэр
сынаһыйар тэмэстэрин хабар тылларын
мүлүктэ саппа, «сибинызэ» илнэтэ
сирон боочойбут «саралыһым» редик-
цияларым (эмэ НКВД-лар кытаанах
күтэбилэринэн) нөлү күнүтэр хаһыат
инниа белаһыйлар таһаар охсубуттара.
Ол күнтэн бэлэ, дьон сиройин таба көрөөт
булаң, хаһым эрэ хаалаң, дэг төрөөн
сырыптым.

Балай да зүлөө юм аастыгын кэнээ,
Михайл Догордуурат буруйга суога джаа-
станин, хайыгтан босолсомуутун туфунан
үөрүүдэх сурах ийлишбилэ. Мин тейо да
убай тутар киним ийниэр ыар буруйдаах
буушарбын, кэзэрин куусэ кэтэспитим.
"Минийк ыар бептыктаах нэрэл-саарат
сылдыахтаахтар, тус бойтотин кылааных
дүүдүлүгэр "турбутум ордук,"- дии
савзабытым.

Баяр юуна үл чааһа бүтэн, кураанак
уусуусага тахыбылым. Окуука Райсэбинг
дыгитин согуруу өтүтүн, билиити почта
дыгитин таһынан Моксато Дорбордуурап,
халыһайы үөһэ тахсардым, мин дуюн
итарин эмисте көрө түстүм. Мин кызын
көрөт, сүрүбим "магуу" гынаа, бийр сирт
хам хашын, хамсаббазатуран хаалбылым.
Кини, ырыган бойотэ, билтэ дүдэйбит.
Имтенибит хартуулунумса соусу ууруммут.
Халпаг сонун ханас илалтаар бүк тулап
туора тоһоһкотоһон, бэлтэк дуюн акыныан
итэн, минини көрөн тохуу түспүтэ. Оһон
түдө өтүтүкөрүнэн, түбөһтэк сылар муулулаах
мөс төһөһүн ылан, сана дуюн сыары
лабайан барбыта. Мин? Уһей, эн иһингэр
ыар буруйдаахпын, бэйбиг бистериһон
дүүүһүтэ» - дэбигитин, уулаһыһан
хаардаһыһан сана таһарбаһа утары
көрөн турбутум. Моксато чуһаһаһа бусаһы
итэн, муутун, сонун сиртэ ыһыктаһа кел-
көтүһүк аһыһаһаһан көрөн, үрүбэр саба
түһөн кууһан ыһыта. Мин кызын юм-
норгө микэһир саван кулута бүһүбүт туу-
һуһуһуу ыһа аһыһан келэн, сана таһаран
ыһын барбытым. Кини эмтө көхө
дыгитингөн барбына уһуһа ыһыһан
бөһүһүлэр: «...Орусмусаа... Арамеһеһа!...
...бу түһүһүн ...халпа да ... иһтэһин дуо?»

хэвхэн да... минхэ ойдогшүмээр!)-дөөн хэл-хэл
богтууруу турбута. Ойтон арийай уослуян,
уулусаа кэпхыглар сылар бэвхэнэн
бүрүлүбүг дүлүн үрүлгэр бэллэ да сөнүрэн
олорбуллу. Тулу эрэ, редакцияда сыһана
суогу; султангылар туошуластына булан
барат (туу, арийай да кэхсүм кэнэтэр
үхү...Орусмаа, эн бэллэг ойдогшүбүт дла,
бадаа. Чэ, мин дьоммор барыам. Эн да
минна олордог суога эгэ..."

Ол көптөн хас да сып бугун баран, 1943 с. сэрлешлөр армияга ышарыглан, Ий дойдум канулун, чегинин көмүскөтөн, үс сып тухары кырыкташ кыргычпыларга кыты-быттым. Киев, Житомир, Ровно, Львов, Варшава кураптары босконостурум Одер, Нейсе, Шпрее орустэри тураан, Эльба-пийсибитим. Атырбыт Курсай тодой өлөр-тигэр сыймактаниттар кытыбытым. Бойбодой сусибун Чехия Прага кураптар түмүскөбитим. Кор, ол былаһын тухары, саныбыт, туулулуубут ыар көмөр эрэл, канымын саңары, байтигэр сыгалымыз хара балыры модун санаһын кууһуған тулуйан, мизе кыһини сыһыанастык Мехко Догордуурабы ойдууһун, маһан саныарым кууһуғанастык. Дойдубар 1945 сыт ашынныпылар эргисен баран, эйбэтк олохо Анабарга, Абыйга, Алыһакара Чурапчыга партия райкомнарыгар улашобитим. Кэли, Чураһыбар кэлэ, сара белгилетк суруйаһыла буолбут Михаил Федосеевич Догордуураһтын көрүстэрин эр, той кыһык маһынах баам сүтүкк эгэ дэс умуһуубат көрсүһүүбүтү эпит: "Орусускабу туһунан мизе халан да өйдүмөр!" — дииһин саны туһун туттуһан хааларым. Оһон Уйбаан, эйинигэн көрдөһүм, убаастыр суруйаһыбар төрдүбэтк маһыһын хайу, «Кыһаһчыһык» дии сүһар тыт умуһуубутун кэли, кыһар калыһа ыһаһа бөһөк нөгү төрдүрөй дон. Оһу бэһа дон умуһуһа дуу!"

Биримиз ашара түргөзгөн сөзгөн эр
көбүзгөн! Кырдыгас ити тулунан
көксөбүзгө үйбөзгөнүн көргөзгө бусга огу-
бу! Сырткы саямалар Роман Егорович
сирткөзгө аласкөн 1982 с. барбыл эгэ. Ошон
мин ошондор көксөзгөнүн иста аскорон,
быгыла-срута болгондөмгөт кумашардын
булун ызын, хошуган да бусулар, минн
көргөнүн тогору сапашым.

И. ПИНИН.

Чурагчы устуфун уонна Хадвар
нэһилиэгин Бочуоттаах ахтыһа.

2016 -- улусска Музей сыла

КЫРДЫАБАСТАРБЫТЫГАР -- ДЬОРО КҮН

Бямдын 31 күнээр Музей бэлгэцэнтэй "Кини" ТОС бүтээгчээр эр ажиллах дээрх күн буулга.

"Киин" ТОС ботарзэнигэрин сэбиэтин председатели Людмила Николаевна Егорова көмүлээниингэ, ТОС саалтата, түөлбө саалааччылары сүүрэнкөөн бу юрдоҕо оҕорор түөлбөнү кыраа-аастарыгар тэрийдистор. Бастаан, кинистар А.А. Саввин аатын кырайы үгөстөр музейга сылтан, музей нурунун сүгүдүгүнэ Мария Егорова көмүлээниитэ көлөһүнүн сөгүстөрүн илтидистор. Чураачы улуустар Музей сылыннан тэрийлэр "Нэһилек историк, сайылга – музей экспонаттарыгар" быысталаҥа бу күн Мугудай нэһилек туруорбут быысталаҥын экспонаттарын көрөһүннэрдүр. Саввин сайыны көрүү сүгүдүгүнэ музей балаҕаҥылар буолла. Бу күн күүмүт чадыллыны тыҥан, сайыллыны куйаас күн сайылга. Тыһы уонна үлө ботарзэно Вера Дмитриевна Пермиска көмүлүк оҕо оҕон, аал уоту

апатан алгыс тылган эгээ. Наталья Захарова тойбуунан ээрдэлээ. Улуус бэлэрээринин сабынни председателэ Марлена Николаевна Мамеева 80 саастарын быйыт туслукт убулуусуток кырыа-аастарбылар Ипполитий Кириллович Машарова уона Дирин Семеновна Колесовага ээрхэ сурук туттарда. Дирин Семеновна дорубуйытын турутуун-бу дыахалга кыайын кытыбына "Коскит" унуулан кырыаан нипиттосчонитерэ Ботдан Дилчэскай уонна Дайзана Оксеновныкы музыкалынай салайааччыларынан Афанасий Петрович Сыромятниковтын кэсэн, кырыа-аастарбытын ырыанан ээрдэлээбитерэ өлүс уордүлүк буолла. Ээрхэ тыт эгиптер Чурапчы районунун даахататын бэлэрээрини кытта үлгө специалиһо Марии Петровна Мамеева, кыраайы үөрэтэр музей күүчүи соотулунта Мария Егоровна Филиппова, ТОС бэлэрээринин сабынни салайааччы Искраада Николаевна Егорова, ТОС салайааччыта Наталья Гаврильевна Захарова. Биир долуутуулар

түткенин тыл уюна үлө
бүткөзгө, норул мастара
Агафия Егоровна
Степанова танас
кырадыныттан оңорбут
сигорей көстүлүк пашо-
тун музейга батк ууммуга
булга. Агафия Егоровна
бийиги улууспут биір
тарбааса багтанар
инстаньон булар, куруук
быкстанкаларга дыккы-
көз оңолуктарынан
калтар. Эрд бийиги ТОС
слектобо Федора
Федоровна Протодьяконова
музейга сарк маллары тут-
тарбытын Мария Егоровна
кюн тутпа кпккккк уюни
маккалын билгөртк, салгы
бийрг үлөбөргө эпигити
бары сөзүн ийигити: Көбиг ытык маңы дьоммут бары
өйбөдүнүк батк туттулар. Бандыттарбын ийигөргө аңа
тардыгыбыл дэрг аспах-уөлгөк остоун тула спорон ир-
хоро көкөспитер, таабырын тааыстылар, ырыа-тойук дьом-
ройдо. Валентина Семеновна Посельская хомой тылгак
хобогун ааган ийигин өргө. Музыкальий эзгүлөргүнн тор-
титор. Дария Степановна Попова, Ирина Николаевна Петрова,
Борис Васильев, Хас бийдини ытык кырадыныт эпиги
тыла, ашабыт алгыла бийиги үлөбөитер күе-көмө
бусуо. Эгэнэ булган, куруук маңык сардыгынан сардыгы
сыйдын, күндү дьоммут!

Наталья ЗАХАРОВА

Чурагчы улуулуугар
социальнай сулууслаа
бэриннэстэтик үлүһүн
сытдыар дьон туһунан
кэпсэхтэн бадарайыт.
Кинилэргэн биэргэр – СӨ
социальнай сулууслаа туйгу-
на Мария Романовна
Решетникова.

Мария Романовна, 1994
сүүлэхха Хадлар нойилчигээр
номиуо 22 сүүл алаа сууга. Ии сүүлгэр тухарь Мария
Романовна төхөлөөх элбэх кыһалцаах дьонно,
кыһалдаастары, инбанигтарга, соёлук дьонно көмөлөспүтэ
буолуй?! Очунуоку уулук көмүргэ социальнай солууста
тэрилтэ, нойилчигэ кыһалга арангылар үтү үлгэз суох
хаалбыт дьонно улукан ойебул тирэх буолбута.

1994 сылында согуштар ыһылинанар, таа сирин үтүһүн дьонго баруустар, сир-халтан илээн артыгар үлэтэ суок хаалан, кырдьаммак аахтарыс.

Оңолордо, бурагы улууну социалнай управленствыт пачкаланыгашан Афанасий Петрович Романов үлэтин олороро. Үтүө майгылаах, үлүк куллуурлаах, улахан таһымнаах салайыныч үлэтигэринэр үтүсүк субхотомалыан, үлөтүт хайысхатын айып-нэрди биэрбитэ. Ол сааҥа, нобиликкэ олорор кыһаҕааһах дьонно барытыгар кэмилээрбүтэ. Үлөтэ суук хаалгыт дьону Дьердыктаах буслуу кэмингэр учуока туурстарын, пенсияга таһысхалык дьон докумусунарын хомуйан, пенсиянай управленствыт кылары үлэтигэр, пенсияга таһаартаран, инбиликкэ таһсар

доломдун сэтгэ сыгдан нэрдэрэн инбалиндо таахгарчин, бэрээстэрэ, бальианы катары үлэлтэн, кыаммаг доноу нгэринээт днэтэргэ олоосон, государственнай социальный хэмалэрү тулганатарын сийтин, сооток олорор кыаммаг доноу көрөн үгүе үлэтин-хамнайн жорсубулугу. Ичиник хабаньнах үлэин барытын этинэн-хамнаын библиг, күн бүгүнтэ дүрн түбүктэк үлэлтэр бэринилтэлик, үгүе субасташтык үлэин-хамнаы сыгдар кайбиитинен Мария Романовна буглар. Эдэртэргэ жолубур булар үгүекөн кайбиитин, Мария Романовнаны, биэргэ үлэлтэр куткагалар кини үгүе майыстын, кыһамныылах үлэтин үрдүктүк сыгдалыылыт.

Чурагчы улуттун социалгай управленийыгар илгэрин толору баһылаһыт, үлэһит үчүтэйсээн сайаазычылар үлэсэн ааспыттара: А.П. Романов, М.М. Попов, С.И. Никитин, Д.М. Лобанов, П.Д. Елисеен. Билгити управленийы Л.В. Тосуева сайаар. Дьахс кэрүү олоһоһо сөбүдүсэйдэр: Е.П. Борисова, Л.А. Гоголева уонна билгити үлэһити олоһор сөбүдүсэйбит А.В. Васильева. Үлэһит кэли улэһэ-хамнаһа таһыылааһыт сайаазычыттан билиһичи тутулукаах дөһ саныһыт.

[illegible]

Түтэнийнэн туһанан, күндү коллегаларбын буёа барыгытын идэлэх бырааһынныкыгытынан иттигик-истиэнник ээрдэтибин! Багарарбын үтүөт таһарыллаах

бүстүн, джон-сөргө мехкага мезди арыалтыгы сырыттын!
Чүгөн-чобик доромбуйаны! Тус олокутунар джолу-сөргүн!

МАХТАП

Өйдүүбун эйгшин, ол хүртсэн,
Эн истяг кэпсэнтити кэмиситтэн,
Олохтор көрсүбүт мөнгүөлмүн,
Сүрэхлийн чэнчэлтити күнээрбин.
Сир үрдүн ааньсала эбиксан –
Ыарсаан кэмнэрбин чэнчэлтити,
Ис санааг көрэээ кэскилшир –
Күн ыраас чэн-чэгээн үлэйхсит.
Ол ыярдаах суолларга көрсүбүт,
Олоххо сүтэрбит ыардарбын,
Күн-бүгүн, эн, мишын ыгырдын,
Күн сирин олодун салгыырга.
Масталым эйгхэ Күн Ааньсала,
Кэскилээх кэрэ атыскаар,
Биш ситим умсуган суолугар
Бар дьоммор ситимнэнэр бээрбиккэр
Барсабын күн сирин дьонунуун
Олохпун дьулусхан суатнан –
Кэнчээрэ кэскилбит үүнэрин көрөөрү,
Күнэ мэнэ сайдыылаах үлэээ,
Эрэллэн, масталым эйгхэ,
Түбүкнээх үлэээр Мария!

(Ассунта) Иенко Тимона. Урун-Кураи.

В. И. ШЕДЮМОВА

РФ-д бэлтгэлтэй, СӨ соёлынхонд сэтгүүлчид туйг уна.

Бийтэхэ сүрүйаллар

ҮЛЭТТЭН ДЬОЛУ БУЛБУТА

Сут-курим	1941-1942	с.с.
сагдмнмнмн. Ардах түснэг, биеийг тахал- тахса сүгээр. Ог үүрмэг буулан сүлхү, хашныгхсгт улам азийийн иснэгт. 1942 снлмнмнмн үүс үмт сүлхүгүн элн ахснмнмнмн бмт сүлхүгүсх хмбмнмн. Кнлн дл азийиймнмнмн, чмнмн огто сэрнмн бмрмнмн. Бмнмнмнмнмнмнмнмн, эмнмнмн, осмнмнмнмнмнмнмнмнмнмн. Олортон снмнмнмнмнмнмнмнмнмнмн, дмнмн, мнмн, үрмнмн-хмнмнмнмнмнмнмнмнмнмн бмнмнмнмнмн.		

[illegible]

Мәңгүлік эмир динида Романовлар династиясынын кезгестеринин эмди туунубатара. Ол курдук «Чогуула» дини сайылыкта тусалган олорбут Романовлар аша уустарыттан теробут Константин Димитриев Романов (Магдальнык Кесекүүн) дини киригтен бейлиги хас абзэбиг Варшва Константиновна теробута. Чуратгы оройусун Магдальна киригетин Ленинграддан кулуштутан Аша дойдуну коммуккур Улуу эрини сыгыларыт куус оттуген көборугун, Көбайи оройусун II Луучун киригетин «Тогрук Кууд» дини сиригер эргэ өлхотеру сөгүтүн, баландын сылыга туттан олорбуттара. Маша ийом Варшва Константиновна Тарбукини азайтылан Константин Димитриевич

Романовтың, ийизияң Анастасия
Петровнаың, балыңың Параскея
Константиновнаың, быраңыңың Пер
Константиновнаың аласүйбүтүң.

Көбэйи сройлонулар 18 халуус, 863 халууи-ыстыба, 2493 кайи көхөрүлүбүтэ. Хас биерили кайи айыи 3 күйтэ бурдук, 200 г саахар, 50 гр чай нуорманын бөрүтэйиби. Балаа 16 күйтэтэн эйбэс таһаалы ылар көнүлөммөт этэ. Орус тардарытар аяан, 4 көнүлөтөх лүбүгүрүр тэлиэгэни өнөрбүттар. Он курдук 2 көнүкингэр уосан таһаалы, барыта 550-ча тэлиэгэни өнөрбүттар. Мэлдөхсөнтөн Ленин көлүсөстө барыта билиэн айан 7 күнүэр 54 халууи-ыстыба, 144 кайи көхөрүлүбүтэ. Итингэн улаан дыюо – 72. Оию 70 сүөһүр, 35 сыланыи ылыа барытатар.

Чурагчы оройлуну Милдэксен
ноһиниян Лёнин ааһыан келсүһүттан Аза
дойдуу көмүскүүр Улуу сэрии сыттарыар
күс өтүөн көһөрүлгөн, Кёбэйи оройлуну
2-с Луучуну ноһиниян Тогурук күл дик
сиргиз хоргуйан 62 кийи көмүс унуохсара
хаалбыа. Куйаһар ортокуртар бийли күн
кубуйи ийбэйи Варвара Константиновна
Тарабукина-Романова астаа Константин
Дмитриевич, ийбэт Анастасия Петровна,
балта Параскья, быраһа Петр Романовтар
көмүс унуохсара ол дойдуга хаалбыа.
Онуоха ийбэйи, тогурук тулайык хаалбыг
каһыа, 10 сааһаһар хоргуйан сууһа ийи
сыттарык, үгү сөнүлүкх дисенкор көрөн-
истэн, аһаһан бөлгөк адалбытара. Олук кыра
саһыттан бөлүктэһиһанга ойбон
аһарылыһар көмөһүнүһөрөн, ноһиниэ
өрүткөн тыһыһах хаалбыһан келсөккүр.
Озо кийи сүрөдэр-быарыар очулуксуу көм
искөннөкх түтэннэр ыар багык бусһан
иһэн хаалыахара. Төрөһүттэр хоргуйан-
суһан хайа осубут аһаһары хаалган,
сөнүгөрө сух ноһиниэ хамсаналарын, бос
субатын хастаһан, сымны буһуйан үрө
сөгөстөн аһыи сатыһаларын ойдоһон
хаалбыһан, аһаһаһы ыһаһа аһыкһан
аһан бүрүһүйүн быһа баһаһан, өрүтүһ
сүһүткөн көһүрө.

"Сааһыры, хэргүйн өлүү-сүтүү элбээбит, Уонча хайыан биһр миннэ сэнэлэргэ эстибит дээн тоһоннэ хайан көмөлөрө. Кыһын сибут дээнү таһырыа юкстаан иһэллэрэ. Токторон баран, саас сыһа-тоһоннэ, чычас бадаһыл мин сэрүтүн хайан биһан (диринник хайар сэнэлэргэ сэрэ) сэрүтүнэ суулан иһиллэн уураллара. Сэрэ, сүтү, таһа хастаан эрэйдээктэр.

суурцаншара тэлибирин сьгар булар, бийртэн хэмойорум, нэгдсүстүн председателз дьон туһа дьон суурбээс көпчөөк, бэйтэн эр кыһалганынан спорбу эбил. Мин санаар, очкоосу атын салгай ачылар курдук баран-хостон дьонун-саргити тулутар санаанын ууран үлестибиз булар итинник элек күй аңа суук эт. Ол курду тон сүрэжэх булан, ороото-уруута суо аварав дайута барбыла. Көһөрүттүү кыл тылыштарын ахтылары уус-уран суруйулар буолбатастар. Эрбидэх, идэрөннэх, хоргуулунах спокторун өйдөөн хаалгыттары кырдыгынан, хайдах баарынан көксөтөр.” – дьон урукку ыар асыктан быһа таппан бийтээ көксөтө.

[illegible]

Ийбэгт 1927 сүүлхаха Матлэжэн кэшилхээр Улахан-Хэ дүн нэрэ бастуулж алаха күн сүрүн көрбүтэ. Кыра сааһылтан тулайых хаашин үрэхэгэн маһыпта. 1944 сүүлхаха дойдугутар төннөн кэсэн, бастан, Мандуцаайы дедомутар, ол кэнилтэн кытас кэмгэ улахан дыону кыта бнүрэ үлөһитигэн сыдын баран, дойдугутар — төрөөбүт-үөсөөбүт сайылыгар «Чогуулса» төннөн кэсэн ашын баштыгар Романовтарга сыстан, оро сааһылтан сүөһү ыарыхан үлөһүэр үлөтөбүтэ. Кэлин 14-15 сааһылтан ыанньыксытабыта. Очколорго, бастуук, ныйрай көрөөчү, саах таһаарааннь дүн сүөһа Иин үлөһи барытап бэйгө согодохун толороһо. Пенсияга таһыар дэри ыанньыксытаан үлөтөбүтэ. 1978 сүүлхаха пенсияга таһыбыта. Сэрин ыар сылыларыгар уонна сэрин кэнилтэн ыанньыксыт-тогуллубут олоху чөлүөр түтэригэ улааһан эрэр адыксын оро күлүн харыстаммыха үлөтөбүтэ. Эсэр сааһылар таһыар кийитин Василий Елисеевич Тарабуаны көрсөн ыал буолан, эибэх оҕолонон-урууланан олох дыолун толору билэн, иккээн үлөһи үрдүкүк тутан дыксыосхук сэрбүтүтэ. Бийиги төрөппүтэрбит курдук чинчийэй, бэринилтээк, кыайынас үлөһүтэр баар буолан, көтүсө, соһусэ турутубута. Үлөтөбүт сыһарын үлөһүн тухары сүөһү нийитин туйгун, көтүсөстэр, соһусөстэр тэрэллэһэрбизэр иккээн күөлэ сыһар

ерүү сананы, бастыны слокоорну новатор,
Чемпион Бельгийскы, ырмаг настангыт оо.

Ийём туфунан ыстатыйалар саха бистили-
лэх суруйааччыта Алексей Бородинков «Улус
үөрүүтэ» дьон 1984 сыллаахха тахсыбыт
күннэтигэр, «Холбоно хоруун үлэтигэр,
айар таллантаахтар» дьон күннэтигэр,
Роман Филиппов «Дьаада баһыттан
саҕатан», 2005 сыллаахха тахсыбыт
«Чурапчы улуута» (История культуры,
фольклора) күннэһэ Холбоно улуута
страница (425 страница), Иван Оксенов
«Хары ууһун аһылыгы» (2002 с.), И. Е.
Федосов «Чурапчы аһылыгы» (1993 с.)
күннэтигэр тахсыбыт.

Ийбэт сөүлү минилер ар сылык сэрлик үлгүн «Ийб дойлу» нагарадамара туоһуулулар. Ол курдук Үлө Кыһыл Знамята, Бочуот Знага, Октябрьскай революция уорданыгарынан, «Үлө кибитиниһия», Кибитен сак Үлөниһия, «В.И.Ленин төрөөбүт 100 сыл» мэтэстэринин, «Коммунистический Үлө ударнигы», «Социалистический куоталыкы кыйылыага», «Чемпион ыһыкыкыт» бэлэстэринин, Саха АССР Үрдүк Сэбитин Президиумун эибэх Бочуотунай Грамоталарынан, махтал суруктарынан нагарадамаларыта. Бүгүн Союустары нуруот хаһаайыстыбатын ситинилэрин быысталактыгар кытыгыта, комсомол оройуһуһаы тэриһтин, үлүүс, сөйүүс «бочуоттаах киниллэр» кэлэриһибитэ. Нуруот итэһилин ытан, Депутат быһылытан сөйүүс Сэбитилэр үс төгүд, өлөрөр кэллелэр сэтэ төгүд быһбарыһан үлөһөбитэ. Маны барытын ийбм барыһан, харыһан кууһуһан үлөһөн ситиллэбитэ. Хас да төгүдүс Коммунистическай Үлө ударнигынан, пилемета Ударнига бэлэстэринин нагарадамаларыта.

Диспут апа оёну теретен барыларын кийн-хара оңортоон, элбэк сымтанын кийитр үрүүлэринг кыштанан, 50-сат тахса сыт эи-мин дийм суус эйгээспн окурбулара.

Бийигийнхон 2002 сэлгээхэньмэйн
5 күнүр күн сиритгэн күрөмнэгэ. Көмүс
тэнэ күндү нийбиг, эбсбигт олохон туорш-
была номнуо 14 сэл бусула. Кыра сааһыттан
тулааһах хаалга, эройн-муну көрөн улаһан
үгүс үлэтиг бусула үрлүк нүсэрээлэлэрт
тигээс, сава дуахтарын биңг дүшүнүлэх
олохон олохон улаһан аарыла.

Кыяла Марин Васильевна
ОКОНЕШНИКОВА, Муудий
таҕыһаҕаҕа олуктообуа улаа бэҕэҕэ.

